

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
тел.: 0342596176, факс: 0342231574,
e-mail: Gy40k@mail.ru

Анотація. Розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності понять “регулювання”, “фінансове регулювання” і “фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності”. Здійснено аналіз та проведено групування окремих суджень за певними класифікаційними ознаками. Запропоновано власне розуміння поняття “фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності”. Виділено основні методи й інструменти фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансове регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічні відносини, методи регулювання, інструменти фінансового впливу.

Annotation. Theoretical approaches to determining the nature of the concepts of “regulation”, “financial regulation” and “financial regulation of foreign economic activity”. The separate judgments are analyzed and grouped after certain classification signs. The own understanding of the concept “financial regulation of foreign economic activity is offered”. Basic methods and instruments of the financial regulation of foreign economic activity of subjects of menage are selected.

Key words: financial regulation, foreign economic activity, external economic relations, methods of regulation, instruments of financial influence.

Вступ. Глобалізація економічних процесів, поглиблення міжнародного розподілу праці, формування світових товарних і фінансових ринків, інтегрування національних економік у світову економічну систему зумовлюють суттєве зростання ролі зовнішньоекономічних відносин, а відтак підвищують значення властивих державі функцій з їх регулювання.

Ефективна взаємодія економіки України та світового господарства можлива лише за умов створення в країні високорозвинутого експортного комплексу, структурні й функціональні ознаки якого повинні визначатися в контексті основних тенденцій розвитку сучасного міжнародного бізнесу, стратегічних планів розвитку країни та її національних інтересів. Разом з тим необхідно забезпечити можливість адаптації національних підприємств до змінних умов міжнародного середовища шляхом вибору відповідних напрямів діяльності, які забезпечать досягнення поставлених цілей навіть у разі виникнення негативних факторів і непередбачуваних обставин.

Сучасні реалії переконливо доводять, що для стабільного й поступального розвитку економіки країни необхідні заходи, які спрямовані на використання тих переваг, що дає міжнародний поділ праці. Об'єктивною необхідністю є обмін світовими досягненнями науки й техніки та їх повсюдне запровадження. Зовнішньоекономічна діяльність – невід'ємна й дуже важлива сфера господарської діяльності, яка за умов ефективного використання всіх форм та методів міжнародних економічних відносин сприяє підвищенню продуктивності праці, якості продукції і дає змогу всім учасникам отримати максимальну вигоду від такої діяльності. Розширення масштабів зовнішньоеко-

номічних зв'язків України зумовлюють підвищення ефективності державного контролю вищезазначених процесів.

Реалізація завдання щодо оптимального регулювання державою економічних процесів має застосовуватися, передусім, на засобах і методах фінансової політики, яка сьогодні є однією з головних складових економічної політики. А в умовах високого рівня участі економіки України в міжнародному розподілі праці значення зовнішньоекономічної діяльності й ефективної організації її регулювання складно переоцінити.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення термінології та проведення часткової систематизації наявних поглядів на проблему фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

- з'ясувати сутність термінів “регулювання”, “фінансове регулювання” і “фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання”;
- виділити та класифікувати основні методи й інструменти фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Загальні питання фінансового регулювання економіки та зовнішньоекономічного сектора досліджували: В.О.Васюренко, О.В.Бречко, С.В.Мочерний, С.Опарін, Л.І.Піддубна, Г.В.Дурицька, О.М.Десятник, Л.А.Кравченко та інші.

Водночас у фінансовій науці недостатньо уваги приділяється дослідженню місця та функції фінансового регулювання в системі економічного регулювання на макро-, мезо- і мікрорівнях. Наявність якісного теоретичного підґрунтя є базою для практичного втілення зазначеного питання. Це й зумовило вибір теми статті.

Результати. Регулювання як об'єктивна необхідність є суспільним явищем, що вже давно притаманне всім без винятку країнам. За його допомогою вони впливають на економічні й соціальні системи, задають вектор їх розвитку. Цей термін має давню історію, що сягає коренями в античну добу. Його змістове наповнення є дуже широким, оскільки пройшло важливий історичний генезис. Так, регулювання (від грец. “regulare” – направляти, упорядковувати; від лат. “regulo” – улаштовую, упорядковую; “regula” – норма, правило) – це напрям розвитку, рух будь-чого з метою привести до ладу, системи; приведення до такого стану, який забезпечує нормальну й правильну роботу [2]; підтримка постійності (стабілізації) деякої регульованої величини, що характеризує процес, або її зміну за заданим законом чи відповідно до деякого вимірюваного зовнішнього процесу, що здійснюється шляхом дій регулюючого органу на об'єкт регулювання.

Масове використання терміна “регулювання” спостерігається з другої половини XIX століття. У той час це поняття розглядалося крізь призму технічних та біологічних термінів, а також застосовувалось у сфері відносин між людьми.

В економічній літературі немає єдиного підходу до розуміння сутності поняття “регулювання”. Труднощі в його трактуванні даного терміну в економічному сенсі пов'язані з тим, що воно обов'язково супроводжується додатковим словом: державне, фінансове, банківське й т. д. Це означає, що зміст терміна “регулювання” частково розкривається в інших категоріях. Такий стан речей безпосередньо вказує на наявність проблем визначення суті поняття “регулювання” в економічній науці [3, с.84].

Проаналізувавши різні джерела, ми можемо згрупувати погляди окремих авторів у три основні групи:

1. Регулювання розглядається як процес здійснення цілеспрямованого впливу на соціально-економічну систему чи окремі її ланки [4].

2. За іншими міркуваннями регулювання – це спосіб та механізм підпорядковувати що-небудь певній планомірній організації дій, упорядковувати [5, с.170].

3. Частина дослідників розглядає регулювання як функцію управління, що забезпечує функціонування та розвиток явищ і процесів у межах заданих кількісно-якісних параметрів [5, с.171].

Вважаємо, що таке розмежування є недоцільним у подальшому дослідженні. Безумовно, регулювання – це процес, який має в собі певні способи й механізми підпорядковувати деяку сукупність певним вимогам або правилам, що фактично і є однією з функцій менеджменту. Але менеджмент за своєю природою є поняттям ширшим, бо включає в себе ще й планування, організацію та координацію.

Доречною є думка Р.А.Павлова, який пропонує розглядати регулювання економіки у вузькому розумінні як динамічний процес впливу у відповідних умовах державних органів влади, міжнародних організацій, об'єднань фізичних і юридичних осіб на діяльність економічних суб'єктів для досягнення визначеної мети з використанням методів та відповідних їм інструментів [6, с.40].

Варто зауважити, що термін “регулювання” економіки, у т. ч. зовнішньоекономічної діяльності, переважно використовується в країнах колишнього Радянського Союзу. У західних країнах та в документах ГАТТ/СОТ стосовно зовнішньоекономічної діяльності використовується термін “регламентування” [7]. У широкому розумінні слова він ототожнюється з державним втручанням в економіку загалом, у вузькому – переважно з адміністративною чи правовою регламентацією діяльності бізнесу.

Під сутністю фінансового регулювання, зазвичай, розуміють певну сукупність важелів фінансового характеру щодо впливу на діяльність суб'єктів господарювання, у тому числі й на таку, як ЗЕД [8]. Таке узагальнене визначення фінансового регулювання пов'язане з тим, що відповідне регулювання розглядається як підсистема фінансового механізму, де створюється цілий набір фінансових інструментів, за допомогою яких і здійснюється вплив, зокрема, на різні сфери діяльності суб'єктів господарювання [9]. При цьому відповідно до різновидів та цілей діяльності окремих суб'єктів господарювання, характеру й розміру впливу можуть застосовуватися різні важелі.

Наприклад, В.Федосов, В.Опарін, С.Львовчкін серед ключових важелів фінансового регулювання економіки виділяють податки, позички та субсидії [9].

На відміну від цього, до основних важелів фінансового регулювання діяльності суб'єктів господарювання І.Г.Сердюк відносить фіскальні заходи [10, с.41].

В англійській мові термін “фінансове регулювання” розглядається як множинна сукупність, яка включає в себе фінансове коригування (financial adjustment), фінансове управління (financial management) і власне фінансове регулювання (financial regulation).

Фінансове коригування в основному застосовується при здійсненні міжбюджетних трансфертів від бюджетів вищого порядку бюджетам нижчого порядку. Фінансове управління є частиною фінансового менеджменту. Це, як відомо, значно ширше поняття, ніж фінансове регулювання. Що стосується третього й основного трактування словосполучення, власне, як фінансового регулювання, то тут слід розуміти певний процес нагляду (контролю) за станом та діяльністю фінансових установ й організацій з метою збереження цілісності фінансової системи, а також забезпечення її сталого розвитку.

Виходячи з множинності поглядів на сутність фінансового регулювання, можна й говорити про множинність змістового наповнення терміна “фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності”. Тим більше, що різновидів самої ЗЕД є дуже багато. Через це серед науковців, які працювали в зазначеному напрямі, немає єдиної думки щодо цього питання.

У табл. 1 наведено окремі розуміння сутності поняття “фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності”.

Таблиця 1

№ п/п	Автори	Трактування фінансового регулювання ЗЕД	Джерело літератури
1.	В.О.Васюренко	Це – сукупність фінансових інструментів, які узагальнюють низку впливів, що виникають унаслідок фінансових відносин з приводу здійснення ЗЕД і за допомогою яких створюються фінансові передумови та стимули розвитку суб'єктів господарювання, що відбивається на русі відповідних фінансових потоків	[11, с.76]
2.	Г.В.Дурицька	Сукупність економічних форм, методів та інструментів, за допомогою яких стимулюється, координується і регламентується діяльність суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків відповідно до цілей та завдань	[12]
3.	Л.А.Кравченко	Система економічних відносин, що складаються в діяльності, спрямованій на зміну кількісних і якісних показників фінансових процесів через механізм формування грошових фондів, їх перерозподілу	[13]
4.	Л.Б.Колінець та Д.А.Штефаніч	Сукупність усіх засобів і методів, що спрямовані на заохочення зовнішньої торгівлі та збільшення зовнішньоторговельного обороту країни, просування вітчизняних товарів на іноземні ринки та забезпечення вітчизняної промисловості іноземними інвестиційними ресурсами з урахуванням принципів економічної безпеки	[14, с.127]
5.	Л.В.Дегтяренко	Процес цілеспрямованого та послідовного застосування форм і методів державного впливу на суб'єкти господарювання	[16]
6.	Л.М.Письмаченко	Це певна система заходів, що здійснюються шляхом реалізації принципів і завдань, які формують переважно митну політику держави	[15, с.65]
7.	В.Є.Крупін	Сукупність економічних й адміністративних методів, важелів та інструментів, що в поєднанні здійснюють регулюючий і стимулюючий вплив на зовнішньоекономічну діяльність через створення сприятливих умов для підвищення конкурентоспроможності систем і конкурентоспроможності їх продукції на основі впровадження інновацій з метою ефективного використання їх експортного потенціалу та розширення зовнішніх ринків збуту вітчизняної високотехнологічної і наукоємної продукції з високою часткою доданої вартості	[18]
8.	Г.Самойлов	Сукупність впливів фінансових відносин на суб'єкти господарювання, які діють або по лінії управління рухом фінансових ресурсів, або по лінії ринкових відносин, які пов'язані з визначенням витрат і результатів діяльності	[17]
9.	А.О.Ковалюк	Це – фінансовий вплив на стан і розвиток ЗЕД з метою дотримання суб'єктами такої діяльності відповідних норм та правил, а також виконання поставлених завдань і цілей	[19, с.259]
10.	О.В.Бречко	Сукупність фінансових інструментів, за допомогою яких створюються фінансові передумови та стимули розвитку суб'єктів господарювання відповідно до їх цілей і завдань	[20]

Як бачимо, трактування різними авторами поняття “фінансове регулювання ЗЕД” варіює від узагальнюючих тверджень до досить дискусійних положень окремих авторів, які зводять суть такого регулювання до дії лише окремих методів чи засобів. Щоб краще зрозуміти його суть, доцільно об'єднати всі ці погляди в певні групи (рис. 1).

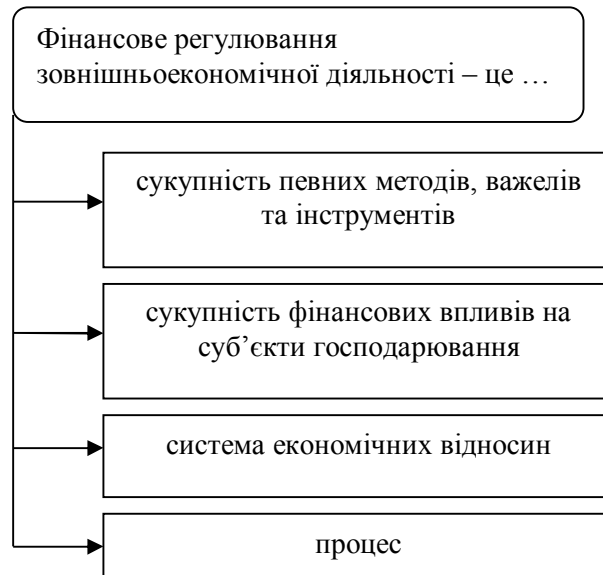

Рис. 1. Групи поглядів на сутність фінансового регулювання ЗЕД

Найпоширенішою є думка про те, що фінансове регулювання ЗЕД – це сукупність певних методів, важелів та інструментів впливу на таку діяльність. Так, зокрема, вважають О.В.Бречко, В.Є.Крупін, Л.Б.Колінець та В.О.Васюренко. Недоліком такого підходу, на нашу думку, є те, що форми, методи й важелі розглядаються тільки як додаткові пояснення до інструментів, а також не враховуються взаємозв'язки між ними.

Значна частина науковців під фінансовим регулюванням ЗЕД розуміє сукупність фінансових впливів на суб'єкти господарювання (Г.Самойлов, Л.В.Дегтяренко, А.О.Ковалюк). З певними зауваженнями, але ця думка варта уваги. Вдалим є міркування про необхідність розмежування зовнішніх та внутрішніх впливів на ЗЕД. Тобто фінансове регулювання можливе не лише з боку держави (державне регулювання), а й з боку самих суб'єктів господарювання (саморегулювання), яке переважно визначається методами фінансового менеджменту чи впливами фінансового характеру, завдяки інструментам фондового ринку [11, с.76].

Інші групи поглядів або дуже узагальнюють визначення фінансового регулювання ЗЕД, або навпаки, розглядають його в надто широкому розумінні. Це стосується тих дослідників, які ототожнюють таке регулювання із системою економічних відносин (Л.А.Кравченко) чи зводять його суть до процесу.

Групування поглядів на сутність фінансового регулювання ЗЕД та їх аналіз дозволили окреслити уточнене розуміння вказаного терміна. На нашу думку, фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності – це певна цілісна діалектична сукупність взаємозумовлених і взаємопов'язаних методів, форм та інструментів впливу на зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання з метою забезпечення макроекономічної рівноваги й моніторингу стану економіки на кожному конкретному етапі її розвитку. Це визначення підкреслює взаємозв'язки між складовими елементами фінансового регулювання, їх обумовленість та акцентує увагу на фінансовій складовій впливу на зовнішньоекономічну діяльність через ринкові відносини. Також робиться наго-

лос на важливості й необхідності таких заходів для забезпечення сталості розвитку економіки. Виділення фінансової складової стало можливим завдяки поєднанню різних за своєю суттю елементів регулювання та їх всебічного розгляду з позиції певної цілісної системи. Це й визначає діалектичність такого трактування фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Розглядаючи фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності з такої точки зору, ми можемо виділити часовий та просторовий аспекти цього впливу. Оскільки для забезпечення сталості ведення зовнішньоекономічної діяльності моніторингу підлягає кожний конкретний етап розвитку економіки, часовий аспект визначається діями суб'єктів регулювання на сучасний момент і на довгостроковий період. Тому воно передбачає оперативне та стратегічне регулювання. Суть оперативного зводиться до поточного регулювання ЗЕД, а стратегічного – до масштабних зовнішньоекономічних завдань. Просторовий аспект фінансового регулювання ЗЕД визначає дії за основними напрямками впливу на світову та національну економіку. За такими ознаками до складу фінансового регулювання ЗЕД входить регулювання зовнішньої торгівлі, регулювання грошових потоків на міжнародному ринку капіталів, регулювання валютних потоків, митне регулювання тощо.

Відштовхуючись від нашого визначення, розглянемо методи фінансового регулювання ЗЕД, форми здійснення такого регулювання, інструменти, за допомогою яких здійснюється такий вплив, та їх взаємозв'язок.

Під методами (грец. *metodos* – шлях дослідження – засіб досягнення якої-небудь мети, розв'язання конкретного завдання, спосіб дії) фінансового регулювання ЗЕД розуміють певну сукупність фінансових способів, які використовують у фінансовій діяльності певні суб'єкти (державна, фірма, організація тощо) для досягнення поставлених цілей і завдань. Методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності класифікують за різними ознаками. Якщо розглядати їх з точки зору засобу впливу на ЗЕД (через ринкові відносини чи адміністративні заходи), розрізняють економічні й адміністративні методи регулювання. Світовою організацією торгівлі запропонована інша класифікація – тарифні та нетарифні методи. До тарифних методів відносять мито, яке представлене у формі митного тарифу, усі інші методи належать до нетарифних методів.

Такі класифікації мають свої переваги та недоліки, але, урахувавши важливість саме фінансової складової, на нашу думку, доцільно виділити такі методи фінансового регулювання: страхування, фінансово-кредитні, валютні, податкові та митно-тарифні (рис. 2).

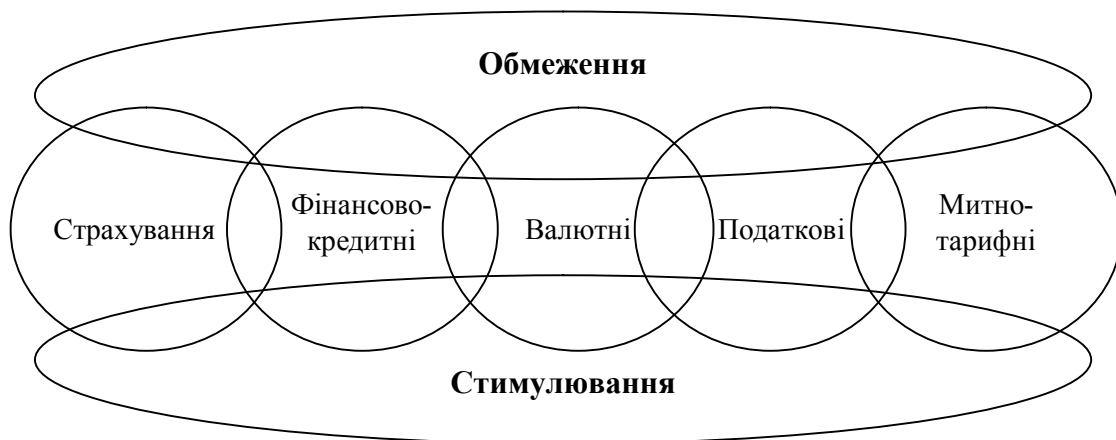

Рис. 2. Структурно-логічна схема взаємозв'язку методів і форм фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання

Залежно від економічної політики та стану економіки, методи фінансового регулювання ЗЕД можуть здійснювати свій вплив у формі обмежень або стимулів. Форма (лат. forma – зовнішнє окреслення, вираження будь-якого змісту) фінансового регулювання ЗЕД – це конкретні засоби впорядкування державою процесів економічного розвитку. Форми фінансового регулювання ЗЕД у вигляді його засобів і методів формують інструментарій впливу держави на соціально-економічні процеси.

Кожний з методів найкраще виражається з позиції набору інструментів його реалізації. Інструменти (лат. instrumentum – знаряддя, за допомогою якого можна здійснити дію) – це прийоми, що використовуються державою для забезпечення пропорційності в господарстві країни, формування системи соціальних компенсацій (податки, кредит, банківський процент, цінові межі, цільові дотації та інвестиції) [8, с.311].

Порівняльний аналіз найпоширеніших поглядів щодо визначення методів фінансового регулювання ЗЕД показав, що найбільшу цікавість викликають митно-тарифні методи регулювання, хоча ряд науковців, зважаючи на характер їх впливу, відносять ці методи до економічних. До інструментів згаданого методу зараховують мито (експортне й імпортне), що зафіксоване у вигляді митного тарифу. В Україні митно-тарифні методи ґрунтуються на використанні Митного тарифу України, затвердженого Законом України “Про Митний тариф України”, а також особливих видів мита, передбачених Законами України “Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту”, “Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту” і “Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну” [26].

Митний тариф України – це систематизований згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності перелік ставок ввізного мита, яке справляється з товарів, що ввозяться на митну територію України [25].

В Україні, згідно із Законом України “Про Єдиний митний тариф”, за способом нарахування застосовуються такі види мита:

- адвалерне (нараховується у відсотках до митної вартості товарів, які обкладаються митом);
- специфічне (нараховується у встановленому грошовому розмірі на одиницю товарів, які обкладаються митом);
- комбіноване, що поєднує обидва ці види митного обкладення.

Залежно від напрямку переміщення товарів, мито можна класифікувати як:

- ввізне (нараховується при ввезенні товарів на митну територію України);
- вивізне (нараховується на товари та інші предмети при їх вивезенні за межі митної території України).

Ввізне мито, перелік ставок якого містить Митний тариф України, затверджений відповідним Законом, є диференційованим:

- повні (загальні) ставки;
- преференційні ставки;
- пільгові ставки.

Вивізне мито нині застосовується лише до певних товарів, як-то: жива худоба та шкірсировина, брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів і напівфабрикати з їх використанням, відходи та брухт чорних металів, насіння деяких видів олійних культур.

Окрему групу складають особливі види мита, такі як: антидемпінгове, компенсаційне, спеціальне.

Зазначені види мита застосовуються в рамках захисту національного товаровиробника від демпінгового, субсидованого та зростаючого імпорту з інших країн, митних союзів або економічних угруповань, згідно із Законами України “Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту”, “Про захист національного то-

варовиробника від субсидованого імпорту” і “Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну” за результатами розслідувань, що проводяться Міністерством економіки. Особливі види мита використовуються відповідно до рішень Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі, які визначають розміри, порядок сплати та строки застосування цих видів мита.

Антидемпінгове, компенсаційне та спеціальне мито є дієвим протекціоністським заходом від недобросовісної економічної конкуренції та зростаючого імпорту при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Значення цього митно-тарифного методу дуже велике, оскільки, крім макроекономічної стабілізації, він забезпечує надходження до бюджету та створює передумови для існування конкурентного середовища між вітчизняними й іноземними товарами.

Фінансово-кредитний метод регулювання зовнішньоекономічної діяльності являє собою сукупність елементів фінансового та кредитного ринків. Цей метод представлений найбільш різноманітним інструментарієм. До основних його інструментів відносять:

- прямі експортні субсидії та експортні премії, які дають можливість експортерам знизити ціну товару. Експортні субсидії – це прямі виплати або надання податкових пільг національним чи потенційним експортерам. Незважаючи на те, що експортні субсидії є незаконними згідно, з багатосторонніми міжнародними угодами, велика кількість країн надає їх у прихованій формі;
- установа мінімальних цін. Ціноутворення під час здійснення експортно-імпортних операцій має деякі особливості. Відповідно до ст.ст. 11, 14 Закону України “Про ціни і ціноутворення”, у розрахунках із зарубіжними партнерами застосовуються зовнішньоторговельні ціни, що формуються згідно із цінами й умовами світового ринку. Такі ціни називаються індикативними цінами.

Під індикативними розуміються ціни на товари, які відповідають цінам, що склалися чи складаються на певний товар на ринку експорту-імпорту в момент здійснення експортної або імпортної операції з урахуванням умов поставки, умов здійснення розрахунків, визначених згідно із законодавством України.

Індикативні ціни на товари встановлює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України й уповноважені ним організації на базі результатів аналізу інформації, одержаної від митних, фінансових, статистичних державних органів та інших установ й організацій України. При їх встановленні враховуються стандарти якості товарів, чинні в Україні та визнані у світовій практиці, передбачені законодавством України умови поставки й розрахунків, стан кон'юнктури зовнішніх і внутрішніх ринків, цінова інформація та прогнози;

- експортне кредитування, що, як правило, здійснюється через державне кредитування національних експортерів за спеціальними кредитними умовами. Також цей інструмент застосовується при кредитуванні іноземних імпортерів, які купують товари вітчизняного виробництва;
- інвестиційні пільги й обмеження. Практика інвестиційних пільг та обмежень може передбачати: факторні пільги (субсидії підприємствам, гарантовані та пільгові позики, звільнення від податків та їх часткове повернення, застосування прискореної амортизації);
- інвестиційні гарантії. Держава, надаючи гарантійні зобов'язання перед іноземними інвесторами, забезпечує дотримання інвестиційних пільг протягом інвестиційного циклу.

До інструментів фінансово-кредитного методу також відносять: дотації, імпортні депозити, фінансові санкції, амортизацію та ін.

Важливим методом фінансового регулювання ЗЕД є страхування можливих ризиків від такої діяльності. Ризики – це можливі несприятливі події, що можуть відбутися, і в

результаті яких можуть виникнути збитки, майнові втрати учасників ЗЕД. Указаний метод передбачає систему заходів щодо створення страхових (грошових) фондів, призначених для повного або часткового відшкодування втрат суб'єктом господарювання від непередбачуваних обставин. Особливо зростає роль страхування в періоди фінансово-економічних криз. Сутність державного страхування експортних і кредитних ризиків визначається в зобов'язаннях уряду (в особі спеціальних органів) узяти на себе витрати стосовно виконання контрактів, якщо покупець не може виконати прийнятні умови [22, с.10].

У міжнародній практиці існує кілька варіантів участі держави в страхуванні експорту. У деяких країнах страхування експортних ризиків здійснюється державними агентствами, страхові премії сплачуються безпосередньо до бюджету й безпосередньо з бюджету сплачуються страхові відшкодування. Проте в переважній більшості країн державне страхування експорту відбувається шляхом створення окремих установ, які працюють на самоокупній основі, тобто покривають адміністративні витрати та страхові відшкодування надходженням від премій. Є також країни, у яких страхування експорту забезпечується приватними або змішаними організаціями.

Участь держави в забезпеченні страхування експортних ризиків базується, головним чином, на недосконалості ринку. Оскільки приватні страховики не бажають надавати страхового покриття для найбільш ризикових експортних регіонів, ринок страхування експорту був би неповним без урядового втручання.

Страхування зовнішньоекономічної діяльності, як і будь-якої діяльності, включає майнове, особисте та страхування відповідальності. Об'єктом майнового страхування є товарно-матеріальні цінності та майнові інтереси страхувальників.

Серед майнових видів страхування найчастіше застосовуються такі:

- страхування вантажів;
- страхування морських суден (морське каско);
- страхування повітряних суден;
- страхування автомобілів;
- страхування експортно-імпортних кредитів;
- страхування збитків від зупинки виробництва або комерційної діяльності;
- страхування майна, що знаходиться за кордоном, від вогню й інших небезпек;
- страхування майна нерезидентів від вогню й інших небезпек;
- інші види майнового страхування [27].

Використання посередників дає можливість розширити пропозицію страхових послуг, узяти на відповідальність виробничі та комерційні ризики, які не може забезпечити страхова компанія. Через це доцільно застосувати перестраховання. Перестраховання – це система економічних відносин між страховиками, що дає можливість страховій компанії, яка уклала договір страхування, передати отримані ризики іншим страховим компаніям (перестраховикам) [27].

Суть взаємодії між страховиком та перестраховиком зводиться до зобов'язання перестраховика покрити частину страхових виплат страхової компанії за страховими випадками, які настали в її клієнтів. У разі настання такого випадку перестраховик може розрахувати на частину страхової премії, отриманої від клієнтів.

Застосування податкових методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності проявляється в зміні фактичного податкового навантаження на суб'єктів господарювання. На думку Г.В.Дурицької, оподаткування є одним з найвагоміших методів регулювання ЗЕД [12]. Вважаємо, під методами податкового впливу слід розуміти систему заходів регуляторного, нормативного, законодавчого характерів, яка може адаптуватися до зміни економічно-соціальної ситуації в країні та міжнародної кон'юнктури, постійно вдосконалюватися й контролювати досягнення основних цілей податкового регулювання ЗЕД [23, с.341].

Інструментами податкового методу виступають: ставка податку; податкові пільги; податкові кредити; акцизний та імпорتنі податки.

Сучасний стан розвитку ринкових відносин переконливо доводить, що податки не можуть виконувати тільки фіскальну функцію, яку вони виконують нині, адже це дієвий фактор стимулювання підприємницької діяльності. Держава, маніпулюючи механізмом нарахування та сплати податків, податковими ставками й пільгами, може стимулювати або обмежувати розвиток окремих галузей або сфер економіки [23, с.344].

Одне з ключових місць у процесі регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання належить валютним методам, що охоплюють усі необхідні інструменти впливу на валютні відносини і є одним із найважливіших елементів у загальній системі заходів щодо підтримання макроекономічної стабільності в країні, стимулювання економічного зростання та підвищення добробуту населення.

Використання інструментів валютного методу є частиною валютної політики держави. Сьогодні – це один з головних методів регулювання зовнішньоекономічних відносин, адже валютна політика набуває ключового значення в практичній реалізації державного впливу на перебіг усіх господарських процесів з метою реалізації стратегії економічного розвитку та розбудови в Україні ефективного функціонуючого ринкового механізму [24].

До інструментів валютних методів регулювання належать:

1) курсоутворення. Як відомо, валютний курс – це вартість грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн або міжнародних платіжних засобах, що визначається попитом і пропозицією на валютному ринку та, по суті, є коефіцієнтом перерахунку однієї валюти в іншу. Зміни коливань реального валютного курсу за своїми масштабами можуть значно перевищувати вплив митно-тарифних методів регулювання ЗЕД. Це пов'язано з тим, що валютний курс, на відміну від тарифів, впливає на всю продукцію;

2) девальвація та ревальвація валют. Сутність цього інструмента полягає в діяльності центрального банку країни, офіційно спрямованої на зміну обмінного курсу національної валюти в бік зниження чи підвищення.

Девальвація – це зниження обмінного курсу національної валюти відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць. Аргументами на користь заниженого курсу валюти є:

- вигоди від розвитку експортноорієнтованих галузей і підвищення конкурентоспроможності національних виробників у зв'язку з орієнтацією на світові ринки;
- використання такої політики як засобу стимулювання економічного зростання;
- приплив іноземних інвестицій в економіку країни через здешевлення національних активів.

Проте позитивні наслідки девальвації валюти можливі лише за умов сприятливої кон'юнктури на міжнародних ринках, що споживають експортовану продукцію. У структурі експорту України переважає експорт сировини та продукції первинної переробки. Ці статті експорту дуже залежні від ситуації на зовнішніх ринках сировини, які на сучасному етапі характеризуються різкими стрибками цін.

Протилежним до девальвації інструментом валютного методу регулювання є ревальвація. Ревальвація – це підвищення курсу національної валюти відносно іноземної та міжнародних валютних одиниць. Об'єктивною передумовою для ревальвації є нижчі темпи інфляції у даній країні порівняно з іншими. У результаті купівельна спроможність національної грошової одиниці виявляється заниженою порівняно з іноземними, що вимагає підвищення офіційного обмінного курсу національної валюти.

Не можна заперечувати важливості підвищення курсу національної валюти до іноземних валют, але це негативно впливає на результати експортної діяльності підприємств;

3) валютні інтервенції. Валютна інтервенція – пряме втручання центрального банку в операції на валютному ринку з метою впливу на обмінний курс національної валюти через операції з купівлі-продажу іноземних валют;

4) управління валютними резервами. Управління валютними резервами передбачає регулювання структури офіційних валютних резервів шляхом включення до їхнього складу іноземних валют різних країн.

Основними цілями управління валютними резервами є:

а) захист від валютного ризику, тобто ризику втрат коштів унаслідок коливання обмінних курсів різних валют;

б) забезпечення міжнародних розрахунків, у тому числі й розрахунків за зовнішньою заборгованістю країни;

в) проведення валютних інтервенцій на ринку, для чого в складі резервів мають бути відповідні обсяги необхідних видів іноземних валют.

Механізм застосування цього інструмента валютного методу передбачає, як правило, продаж нестабільних валют і купівлю більш стійких валют, а також валют, необхідних для проведення міжнародних розрахунків та інтервенцій;

5) валютні обмеження. Валютні обмеження – це сукупність регулятивних заходів, які передбачають установа законодавчих або нормативних правил щодо заборони, лімітування і регламентації операцій резидентів і нерезидентів з валютою і валютними цінностями.

Головним завданням цього інструмента є формування правового поля реалізації суб'єктами валютного ринку валютних операцій передусім шляхом регламентування порядку їх здійснення через систему законодавчих і нормативних актів. У галузі зовнішньої торгівлі валютні обмеження виступають як опосередкований фактор стимулювання імпорту. Також важливими завданнями валютних обмежень є:

а) підтримання обмінного курсу національної валюти на заданому рівні;

б) вирівнювання платіжного балансу;

в) збільшення обсягів офіційних золотовалютних резервів.

Висновки. Аналіз сучасних розумінь змісту та сутності поняття “фінансове регулювання ЗЕД” дозволив запропонувати уточнене визначення. Таке уточнення враховує недоліки попередніх визначень, а саме: відсутність взаємозв'язків між складовими елементами фінансового регулювання ЗЕД, їх взаємозумовленості та акцентує увагу на фінансовій складовій впливу на зовнішньоекономічну діяльність через ринкові відносини. Виокремлено основні методи й інструменти фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Як напрям подальших досліджень слід указати необхідність розгляду рівнів фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

1. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.1991 № 960-ХІІ (960-12) зі змінами та доповненнями.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка: около 57 000 слов / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – [20-е изд., стереот.]. – М. : Рус. язык, 1988. – 750 с.
3. Дяконова І. І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України : монографія / І. І. Дяконова. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2007. – 400 с.
4. Економічна енциклопедія. – К. : Вид. центр “Академія”, 2001. – 863 с.
5. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. С. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Вид. центр “Академія”, 2002. – Т. 3. – 952 с.
6. Павлов Р. А. Організаційно-економічний механізм антикризового регулювання банківського сектора національної економіки: теоретичні аспекти та вдосконалення / Р. А. Павлов // Схід. – 2007. – № 2. – С. 39–41.
7. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємств : навч. посіб. для студ. вузів / Г. М. Дроздова. – К. : ЦУЛ, 2004. – 247 с.

8. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Ин-т новой экономики, 1997. – 864 с.
9. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями / Федосов В., Опарін В., Львовичкін С. – К. : КНЕУ, 2002. – 387 с.
10. Сердюк І. Г. Державне регулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання / І. Г. Сердюк // Економіка АПК. – 2003. – № 10. – С. 39–45.
11. Васюренко В. О. Теоретичні засади сутності та змісту фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах / В. О. Васюренко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 1 (10). – С. 75–78.
12. Дурицька Г. В. Економічне регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / Г. В. Дурицька. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАНУ, 2007. – 26 с.
13. Кравченко Л. А. Державне фінансове регулювання економіки в умовах ринкової трансформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 “Економічна теорія” / Л. А. Кравченко. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 18 с.
14. Колінець Л. Б. Стимулювання зовнішньоекономічної діяльності фінансово-кредитними інструментами / Л. Б. Колінець // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія “Економіка”. – 2004. – № 16. – С. 125–129.
15. Пісьмаченко Л. М. Механізм реалізації митної політики держави у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності / Л. М. Пісьмаченко // Економіка та держава. – 2007. – № 11. – С. 64–66.
16. Финансовое регулирование экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cu-4.narod.ru/index.htm>.
17. Самойлов Г. Финансовые отношения как инструмент государственного регулирования экономики / Г. Самойлов // Государственная служба. – 2002. – № 4 (18). – Июль-август.
18. Крупін В. Є. Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / В. Є. Крупін. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2008. – 24 с.
19. Ковалюк А. О. Фінансове регулювання банківництва в Україні: термінологія і систематизація / А. О. Ковалюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – № 18.4. – С. 258–265.
20. Бречко О. В. Фінансовий механізм державного регулювання економіки регіону (на прикладі Тернопільської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 “Організація управління, планування і регулювання економікою” / О. В. Бречко. – К. : КНЕУ, 2004. – 24 с.
21. Закон України “Про Митний тариф України” № 2371-III від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 24.
22. Юхименко В. Основні принципи формування зовнішньоекономічної політики країн / В. Юхименко // Вісник КНТЕУ. – 2002. – № 3. – С. 3–12.
23. Мацьків В. В. Сучасні тенденції податкового регулювання зовнішньоекономічної діяльності / В. В. Мацьків // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник / за ред. І. Г. Ткачук. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2011. – Вип. 7. – Т. 2. – С. 341–347.
24. Журавка Ф. О. Механізм реалізації валютної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / Ф. О. Журавка. – Суми : Укр. акад. банківської справи Нац. банку України, 2009. – 34 с.
25. Закон України “Про Митний тариф України” № 2371-III від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 24.
26. Мандра Г. А. Оперативне тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності [Електронний ресурс] / Г. А. Мандра. – Режим доступа : <http://minjust.gov.ua/0/20086>.
27. Дідківський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. / М. І. Дідківський. – К. : Знання, 2006. – 462 с.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.